

overveje, om det måske var statsmagten og dens finansielle behov snarere end oplyste tanker om lighed og menneskerettigheder, der kan have været medvirkende til at nedbryde standssamfundet til fordel for et moderne samfund kendetegnet ved lighed for loven og almengyldige rettigheder for alle, der fandt sted mange steder fra engang i 1700-tallet. Her ville ligge en nok så interessant forskningsopgave.

Michael Bregnsbo

Göran Hoppe & John Langton: *Peasantry to capitalism. Western Östergötland in the nineteenth century*. (Cambridge Studies in Historical Geography, 22). (Cambridge University Press, 1994). 457 s., 40 £.

Den foreliggende studie om overgangen fra et overvejende selvforsynende bondesamfund til et markedsorienteret kapitalistisk samfund er på mange måder en væsentlig og uomgængelig fremstilling af det svenske samfunds udvikling i 1800-tallet. Den repræsenterer da også summen af et par decenniers teoretisk og praktisk arbejde fra de to forfatters side, hvad der mærkes i den tunge og ofte unødvendigt detaljerede fremstilling.

Først gives i de første to kapitler (s. 7-49) en gennemgang af den teoretiske debat i den internationale forskerverden vedrørende bondesamfund og deres udvikling til sektorer i industrisamfundene samt forfatterens opfattelse og udvikling af den svenske forsker T. Hägerstrands introduktion omkring 1970 af geografiske mikrostudier vedrørende menneskers placering i økonomiske og sociale enheder i området og evt. ændringer i sådanne mønstre over tid.

Dernæst gives først i kapitel 3 en kort koncentreret gennemgang af udviklingen af bøndernes vilkår og placering i det svenske samfund i 1600-, 1700- og

1800-tallet ifølge forskningstraditionen med speciel vægt på ejendomsforholdene samt den svenske udskiftning med en stærkt kritisk holdning til traditionen omkring virkningerne af storskiftelovgivningen fra 1747 og lagaskifteloven af 1827 (s. 50-61).

Dette afsnit følges af en præsentation af det aktuelle undersøgelsesområde, de to herreder Aska og Dahl i Östergötland med til sammen 23 sogne, der dækker såvel sletteland som klippeland. I tilknytning til området ligger købstaden Vadstena, og i løbet af 1800-tallet vokser Motala op i forbindelse med Göta-kanalens sluseanlæg (s. 62-64). Dernæst præsenteres det nye kildemateriale, som skal gøre det muligt at gennemføre den planlagte studie samt at gå bag om de hidtidigt anvendte kilders ufyldstgørende oplysninger.

Det drejer sig om en møjsommeligt udnyttelse af *taxeringslängder*, der fra 1810 lignede den ifølge *mantalslängderne* skyldige skat på den enkelte skatteenhed på de faktiske brugere af jorden (s. 64-68). Forfatterne fremlægger derpå i sidste del af kapitel 3 resultaterne af seks tværsnit af ejendoms- og brugerforholdene i 1810, 1820, 1830, 1840, 1850 og 1860 baseret på henholdsvis *mantalslängder* og *taxeringslängdernes* oplysninger (s. 69-112).

Her virker det noget overflødigt med den første analyse, når man betænker, at forfatterne netop har redegjort overbevisende for kildematerialets utilstrækkelighed; men til gengæld lykkes det med den anden analyse afgørende at gøre op med traditionens tolkning af *lagaskiftets* afgørende betydning for udparcellering og deraf følgende proletarisering af bondestanden. Idet det overbevisende dokumenteres, at udviklingen, specielt i sletteområdet, tværtimod medfører en konsolidering og udvidelse af storgårdene og en formindskelse af det samlede antal gårdbrug.

I kapitel 4 gennemgås først ændringerne i arbejds- og indtjeningsmulighederne for den agrare befolkning i området fra 1810 til 1860 og dernæst gennemgås ændringerne i produktionsstrukturen i perioden (s. 113-206). Dette afsnit er først og fremmest baseret på en imponerende mængde sekundærlitteratur, specielt Christer Winbergs bog om *Folkökning och proletarisering* fra 1975 anvendes flittigt vedrørende befolkningsudviklingen, tilsat nogle få eksemplificeringer fra undersøgelsesområdet. Konklusionen vedrørende undersøgelsesområdet bliver, at mens befolkningen øgedes med 80% i perioden 1810-1860, så mindskedes samtidig antallet af småbrug og husmandssteder med jord, mest markant på sletten, således at der i perioden skete en kraftig proletarisering af hovedparten af landbefolkningen og dermed en stærk udvidelse af den sociale kløft mellem gårdmandsklassen og resten af befolkningen. Det konstateres ligeledes, at det markedsorienterede landbrug først og fremmest vandt frem inden for storlandbruget og her igen hurtigst på sletten.

I kapitel 5 og 6 gennemgås derpå udviklingen i muligheden for at ernære sig uden for landbruget i regionen, specielt set i lyset af industrialiseringens betydning for investeringer og forbrugsmønstre i samfundet, og her igen blandt de store gårdbrugere og bybefolkningen (s. 207-333). Kildematerialet er foruden skifteforretninger og andre boopgørelser for byernes vedkommende de ovennævnte *taxeringslängder*. Konklusionen er, at Götakanalen havde en afgørende rolle for industrialiseringen i området, idet den lettede varetransporten for landbrugets vedkommende, således at godser og større gårdbrug begyndte at producere for markedet, og ud over investering af overskuddet inden for den primære sektor fik disse kapitalister et behov for at placere en del af

indtægten i maskiner og arbejdspladser i den sekundære sektor. Et behov, som kunne tilgodeses, da Götakanalen også gav mulighed for transport til området af råmaterialer samt eksport af de færdige produkter. Det gav sig udslag i en stærk vækst af Vadstena og i skabelsen af et nyt center i Motala. Denne industrialisering ødelagde igen muligheden for opretholdelse af de traditionelle supplerende binæringer i den primære sektor.

Det var en udvikling, der gav sig udslag i yderligere markedsorientering af produktionen i den primære sektor, ligesom hele perioden udviser en uddybning af de sociale kløfter imellem de enkelte samfundsgrupper.

Endelig følger i kapitel 7 en gennemgang af arbejdskraftens bevægelighed og strømninger. Her inddrages foruden de tidligere nævnte kilder *husförhörslängdernes* levnedbeskrivelser af de enkelte borgere, men en stor part af bevisførelsen bygger, som i kapitel 4, på sekundærlitteraturens resultater inden for de sidste decenniers frugtbare svenske migrationsforskning.

Resultatet af gennemgangen er, at der var en ganske stor geografisk bevægelighed og en strømning fra den primære sektor til den sekundære sektor allerede i undersøgelsesperiodens begyndelse, således at den stigende industrialisering frem til periodens slutning alene bevirkede en forstærkning af allerede eksisterende mønstre. Endelig konkluderes det, at de gårdmænd og småbrugere, som måtte opgive deres bedrift i perioden, for størstedelens vedkommende foretrak at forsøge at generobre positionen gennem oversøisk udvandring, mens de yngre ikke-etablerede i højere grad søgte alternativer i den sekundære sektors arbejdspladser.

I konklusionen understreges det, at undersøgelsen tjener til at underbygge, at en agrarøkonomi må analyseres i

sammenhæng med det aktuelle samfund som helhed, og at der ikke gives en generelt gældende forklaring på transformationen fra bondeøkonomi til kapitalisme, men at de enkelte regioners overgang må forklares ud fra disses geografiske betingelser og de særlige samfundsmæssige rammer, som er skabt.

Det er således tale om en yderst gennemarbejdet fremstilling, hvor teori og den gennemførte mikrostudie kobles stærkt sammen. Der kan selvfølgelig og bør rejse sig en bred diskussion om en række af de enkelte påstande, blandt andet kan det diskuteres, om det er rimeligt, som det her sker, at væve et samlet teoretisk mønster om bondesamfund sammen med citater og henvisninger til så forskellige teoretikere som E. Wolf, T. Shanin, A.V. Chayanov og B.H. Slicher van Bath.

Den alvorligste indvending er dog måske, at undersøgelsesperioden er sat til 1810-1860 ud fra et kildestyret princip, da det nye kildemateriale, *taxeringslängderne*, først eksisterer fra 1810. Den generelle gennemgang af svensk forsknings traditioner tyder nemlig på, at udviklingen sættes i gang med strukturforandringer allerede i perioden 1740 til 1810. Er dette rigtigt, var det traditionelle bondesamfund altså allerede i gang med at opløses før undersøgelsesperiodens start med de konsekvenser, dette måtte få for de fundne resultater.

Under alle omstændigheder er der grund til at misunde svensk forskning denne yderst grundige fremstilling, som sætter svensk landbrugshistorie ind i en international teoretisk sammenhæng og præsenterer et bidrag til udviklingen af denne teori. Et bidrag, som udkommer på et internationalt sprog og dermed også giver en generel præsentation af svensk forskning inden for landbrugshistorien.

Finn Stendal Pedersen

Lars Olsson: *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget.* (Förlaget Morgonrodnad, 1995). 180 s.

Gang på gang kan man undre sig over, hvor groft og brutalt svagt stillede mennesker er blevet behandlet af myndighederne. Den svenske historiker Lars Olssons bog giver med de baltiske flygtninge som eksempel en illustration af, hvordan de svenske myndigheder behandlede flygtninge ved slutningen af 2. Verdenskrig. Regeringen havde holdt Sverige uden for krigen, men ved at åbne landet for flygtningene kunne de svenske myndigheder dulme en kollektiv dårlig samvittighed og forbedre det svenske image. Men så enkelt var det ikke, hævder Lars Olsson. Flygtningene måtte nemlig opfylde deres forpligtelser og gennem arbejde bidrage til såvel deres egen som befolkningens forsørgelse. Myndighederne fik øje på dem som en mulig – og billig – arbejdskraftreserve i frem for alt det svenske landbrug. Flygtningepolitikken blev derved til en del af arbejdskraftpolitikken. Bogens analyse er således en udfordring til svenskernes opfattelse af sig selv som et generøst indvandrerland.

Sigtet med bogen er at analysere de baltiske og polske flygtninges møde med den svenske virkelighed. Problemet studeres både ud fra de økonomiske og politiske magthaveres perspektiv og ud fra flygtningenes perspektiv. Efter at have givet en oversigt over sammensætningen af flygtningegruppen med hensyn til nationalitet, køn, alder, klasse og erhvervsstruktur gør Olsson rede for deres modtagelse i Sverige.

En del af de flygtninge, som ankom til Sverige i 1945, var forpinte og udarmede mennesker, som havde overlevet